

Wstęp

Niniejszy wybór tekstów źródłowych ma, zgodnie z przyjętymi przez nas założeniami, ilustrować proces kształtowania się administracji na ziemiach polskich w latach 1764-1989. Jest to publikacja o charakterze uzupełniającym w stosunku do podręcznika Wojciecha Witkowskiego, poświęconego dziejom administracji w tym samym okresie.

W chwili obecnej teksty źródłowe z historii administracji w Polsce można znaleźć w kilku wydawnictwach, wśród których na szczególną uwagę zasługują: M. Hładij, D. Malec, J. Malec, Z. Zarzycki, *Historia administracji. Wybór źródeł*, pod red. J. Malca (Kraków 2002); A. Konieczny, T. Kruszewski, *Historia administracji na ziemiach polskich. Wybór źródeł* ([Wrocław] 2002), K. Kamińska, G. Barecki, *Wybór źródeł do historii administracji* (Toruń 1997). Wybory źródeł przygotowane w ośrodkach krakowskim i toruńskim zawierają teksty dotyczące zarówno historii administracji w Polsce, jak i powszechnej historii administracji. Opracowanie Koniecznego i Kruszewskiego obejmuje źródła do historii administracji w Polsce do końca II wojny światowej, ale także podstawowe dokumenty dotyczące ustroju Polski, począwszy od X w. Ramy merytoryczne i chronologiczne wymienionych wyborów tekstów nie pokrywają się dokładnie z zakresem naszego opracowania. Poza tym teksty źródłowe dotyczące historii administracji w Polsce są rozproszone w wielu różnych wydawnictwach źródłowych, obejmujących historię ustroju i prawa. Obszerny wybór tekstów źródłowych z historii ustroju i prawa w Polsce znajduje się także w nowym, trzypięciotomowym wydawnictwie źródłowym – *Historia ustroju i prawa w Polsce do 1989. Wybór źródeł*. Tom pierwszy S. Godka i M. Wilczek-Karczewskiej zawiera teksty do 1772/1795, tom drugi M. Kallasa i M. Krzymkowskiego – 1772/1795-1918, tom trzeci S. Rogowskiego – 1918-1989.

Wybór tekstów źródłowych ma służyć jako pomoc dydaktyczna dla studentów administracji i prawa – przede wszystkim na zajęciach audytoryjnych (wykłady, konwersatoria i ćwiczenia), ale również w przygotowaniu prac seminaryjnych i dyplomowych. Zainteresuje z pewnością wszystkich badaczy zajmujących się dziejami polskich instytucji administracyjnych. Ten obszerny wybór – liczący 117 tekstów – łączy akty prawne dotyczące zasad ustrojowych z problematyką administracji publicznej w rozumieniu dziejów organów rządowych i samorządowych, podziałów terytorialnych oraz sądownictwa administracyjnego.

Podział wydawnictwa na cztery części został oparty na kryterium chronologicznym: pierwsza część – A – ukazuje proces tworzenia nowoczesnej administracji publicznej w dawnej Polsce w latach 1764-1795, część druga – B – zawiera akty prawne z okresu zaborów, część trzecia – C – jest poświęcona administracji II Rzeczypospolitej, a część czwarta – D – Polsce Ludowej. Struktura wewnętrzna poszczególnych części wynika z rozwoju instytucji administracyjnych i jest oparta na kryterium rzeczowym: w części pierwszej (A) wyodrębniliśmy trzy punkty (podstawy ustroju państwa, administracja centralna, podziały terytorialne i administracja lokalna), w kolejnych częściach (B, C, D) do działu trzeciego dołączyliśmy samorząd terytorialny i dodatkowo utworzyliśmy dział czwarty – sądownictwo administracyjne. Część trzecia (C) zawiera ponadto dział poświęcony pragmatyce służbowej urzędników w niepodległej Polsce.

Przeznaczenie dydaktyczne wydawnictwa spowodowało, że zrezygnowaliśmy (z niewielkimi wyjątkami) z objaśnień rzeczowych, umożliwiając studentom i nauczycielom

akademickim samodzielną analizę tekstu. Zachowaliśmy oryginalną pisownię pochodzących z XVIII w. źródeł, poprawiając tylko błędy ortograficzne i literowe, które mogłyby zniekształcić sens przekazu. Pozwoli to studentom zapoznać się z dawnym, polskim językiem prawnoadministracyjnym. Dokonując wyboru tekstów, staraliśmy się zaprezentować źródła najbardziej charakterystyczne dla powstania czy rozwoju danej instytucji w sposób możliwie najdokładniejszy. W całości drukujemy wszystkie akty o charakterze konstytucyjnym oraz niektóre inne akty prawne. Przytaczamy obszerne fragmenty tych dokumentów, które uznaliśmy za najbardziej reprezentatywne. Unikamy cytowania drobnych wyjątków pojedynczych przepisów.

Kryteria te okazały się najtrudniejsze do zastosowania dla historii administracji na ziemiach polskich w XIX w. Wprowadzanie rozwiązań właściwych dla nowożytnej administracji odbywało się w tym okresie najczęściej w wyniku przemian ustrojowych zachodzących w państwach zaborczych, chociaż zauważamy też znaczące wpływy francuskie i przykłady polskich reform ustanawianych w okresach autonomii. Należało także dla tego okresu utrzymać prawie identyczną strukturę wewnętrzną jak w innych częściach wydawnictwa. Nie zmieściliśmy zatem tekstów charakterystycznych wyłącznie dla ustroju państw zaborczych (powinny być one zgrupowane w wyborach źródeł z zakresu powszechnej historii administracji), a wybraliśmy te, które świadczyły o dostosowaniu do polskich terytoriów. Szczególny nacisk, tak jak i w podręczniku Wojciecha Witkowskiego, położyliśmy na prezentowanie administracji w dobie zaborów na centralnych ziemiach polskich, gdyż na tym obszarze najpełniej krzyżowały się rozwiązania obce i rodzime.

Dużo miejsca zajmują teksty źródłowe z okresu II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej. W części trzeciej (C) zamieściliśmy teksty zarówno tych aktów prawnych, które możliwie najpełniej ukazują proces krystalizowania się podstawowych zrębów ustroju administracyjnego państwa polskiego w pierwszych latach jego niepodległego bytu, jak i źródła prawa stanowiące podstawę organizacji i funkcjonowania administracji publicznej w całym dwudziestoleciu międzywojennym. Przedstawiliśmy fundamenty ustroju, reprezentatywne uregulowania dotyczące administracji centralnej i lokalnej, ze szczególnym uwzględnieniem samorządu terytorialnego i sądownictwa administracyjnego. Odmiennie niż w pozostałych częściach, wyodrębniliśmy tu dział poświęcony służbie cywilnej w celu przedstawienia oryginalnej polskiej pragmatyki służbowej, umożliwiającej dokonanie (od strony formalnej) charakterystyki korpusu urzędniczego II Rzeczypospolitej.

Ostatnia, czwarta część (D) – poświęcona Polsce Ludowej – zawiera teksty źródłowe od czasów Polski Lubelskiej do przełomu ustrojowego, zapoczątkowanego realizacją postanowień „okrągłego stołu”. Prawodawstwo w dobie Polski Ludowej cechowało się pewną specyfiką, która zmusiła Autorów do odstępstwa od dotychczasowej zasady przytaczania aktów prawnych w całości. Wiele ustaw obowiązywało przez długi okres, w czasie którego następowały ich poważne nowelizacje (zwłaszcza w dekadzie lat siedemdziesiątych), co najczęściej prowadziło do wydawania ich tekstów jednolitych z odmienną numeracją jednostek redakcyjnych. Dlatego w kilku przypadkach podaliśmy tylko wyciąg z ustaw, istotnych ze względu na wagę poruszanych tam zagadnień, unikając powtarzania treści aktów prawnych, przytaczanych w całości w wersji pierwotnej. Pojawiła się również konieczność opatrzenia niektórych aktów prawnych krótkimi uwagami dotyczącymi zakresu ich obowiązywania, co powinno ułatwić Czytelnikowi ogólną orientację w obowiązującym w tym czasie systemie prawnym.

Warszawa, wrzesień 2006 r.

*Arkadiusz Bereza, Grzegorz Smyk,
Wiesław P. Tekely, Andrzej Wrzyszc*